

Mitä kielifilosofia on?

Tämä esitys perustuu siihen näkemykseen, että erityistieteitä ei voi harrastaa tekemättä filosofisia olettamuksia. Kaikissa tieteissä on filosofisia kysymyksiä, joita erityistieteiden täytyisi itsekin tutkia.

Kielifilosofia on raja-alue, jolla filosofia ja kielitiede kohtaavat. Pyrin aluksi määrittelemään yleisesti kielifilosofian ja kielitieteen suhteita; sen jälkeen tarkastelen kielifilosofian asemaa filosofian kentässä, sen suhteita yleiseen kielitieteen ja erityiskielten tutkimukseen. Kielifilosofian ongelmista otan esille kolme erittäin keskeistä: kielen olemassaolon, kielen ja ajattelun suhteen ja merkki—mieli—merkitys -erottelun. Lopussa tarkastelen kielifilosofisen tutkimuksen mahdollisuuksia. Esityksessä tulevat ilmi myös ne luotettavuuden vaatimukset, jotka mielestäni kielifilosofialle voidaan asettaa.

1. Filosofian ja kielitieteen eriytyminen

Aikana, jolloin kielitiede ja filosofia olivat vielä yhtä, esiintyi seuraavan tapaisia pohdiskeluja:

»Kun sanotaan esim. *gauh* 'härkä', mikä tässä on sana? Onko se se, mikä esiintyy määrätynlaisena mahalla, hännällä, kyttyrällä, sorkilla ja sarvilla varustettuna oliona? Ei, se on 'esine' (*dravya*). Onko sana sitten sitä, mikä ilmenee liikkeenä, liikuntana, räpytyksenä, nykimisenä? Ei, tämä on 'toiminta' (*kriyā*). Onko sana sitten sitä, mitä tarkoitetaan sellaisilla ilmaisuilla kuin 'valkoinen', 'siniharmaa', 'tumma', 'ruskeahko', 'harmaa'? Ei, tämä on 'ominaisuus' (*guṇa*). Onko sana sitten sitä, mikä jää jaottelussa jaottelemattomaksi ja erottelussa erottamattomaksi? Ei, tämä on 'muoto' (*ākṛti*). Mitä sitten on sana? Sana on se, mikä julkisaatettuna synnyt-

tää sitä vastaavan mielikuvan mahalla, hännällä, kytyrällä, sorkilla ja sarvilla varustetusta oliosta. Toisin sanoen: ääntä, jolla on maailmassa yleisesti tunnustettu merkitys, sanotaan sanaksi.»¹

Patanjali etenee filosofisen analyysin tietä kielitieteelliseen määritelmään — »ääntä, jolla on maailmassa yleisesti tunnustettu merkitys, sanotaan sanaksi» —, joka vielä nykyaikanakin tuntuu pätevältä. Esimerkki on kuvaava näyttö filosofian ja kielitieteen tuloksekkaasta yhteistyöstä. Kielitieteen erottua omaksi tieteenalakseen ei kaikkia yhteistyömahdollisuuksia ole käytetty hyväksi; on ehkä pelätty, että tieteellisyys kärsii, jos filosofia pääsee mukaan. Toisaalta filosofian piirissä on ajoittain esiintynyt oman arvontietoista ylemmydentunnetta, joka on estänyt tutkimasta erityiskysymyksiä ja yksityiskohtia.

Kielitieteen erotessa filosofiasta jäivät filosofian (ja sen osa-alueen, kielifilosofian) puolelle »epätieteelliset» yleiset kysymykset: kielen synty, kielen olemassaolo ja olemus, merkin ja ulkomaailman suhde, sanomisen ja tarkoittamisen ero yms. Näiden kysymysten käsittelyä usein häirinnyt estoton spekulatio on kuitenkin erityisesti tällä vuosisadalla saanut väistyä; suurin ansio kuuluu 1920-luvulla syntyneelle loogiselle empirismille ja sen seuraajille. Käsitteiden huolellinen analyysi on jälleen päässyt kunniaan.

2. Kielifilosofian suhde muuhun filosofiaan, yleiseen kielitieteeseen ja erityiskielten tutkimukseen

Loogiset empiristit pitivät filosofian päätehtävänä kielenkäytön kritiikkiä. Heidän mielestään useimmat filosofian kysymykset, joita vuosisadasta toiseen oli turhaan yritetty ratkaista, olivat epätasmallisen kielenkäytön luomia näennäis-

kysymyksiä. Filosofian oli heidän mielestään luovuttava suurten järjestelmien luomisesta ja ruvettava tarkastelemaan arkisempia asioita. Filosofian oli luovuttava »tieteiden äidin» asemasta ja asetettava erityistieteiden palvelukseen; siitä oli tultava eräänlaista metatiedettä. Filosofian keskeiseksi alaksi (logiikan rinnalle) nousi kielifilosofia, ja se on säilyttänyt valta-asemansa ainakin toistaiseksi.

Viime aikoina on kielifilosofia-termin lisäksi ruvettu käyttämään termiä *lingvistinen filosofia*, jolle on annettu hiukan eri merkityssisältö. Lingvistinen filosofia on suuntaus, joka pyrkii ratkaisemaan filosofian erityiskysymyksiä tarkkailemalla tavallista kielenkäyttöä; sitä sanotaan myös tavallisen kielen filosofiaksi. Filosofian on käytettävä sanoja samoin, kuin niitä käytetään normaalissa kielessä. Tätä suuntausta ovat edustaneet mm. J. L. Austin, Gilbert Ryle, John Wisdom ja Ludwig Wittgenstein. Tavallisen kielen filosofia liittyy läheisesti loogisen empirismin perinteeseen, mutta se poikkeaa siinä, ettei se usko systemaattisen logiikan mahdollisuuksiin. — *Lingvistinen filosofia* on siis lähinnä erityiskielten sisällä ja niiden avulla harjoitettavaa tutkimusta, kun taas kielifilosofia pyrkii sanomaan jotakin sellaista, joka pitää paikkansa kaikista olleista, olemassa olevista ja tulevista kielistä yhte-aikaa. Kielifilosofian kysymyksiä ovat esim.: »mikä on sanojen ja maailman suhde?», »mitä eroa on sanoa jotakin tarkoittaen sitä mitä sanoo ja sanoa jotakin tarkoittamatta sitä mitä sanoo?» ja »mitä tarkoittaa se, että jokin väite on tosi tai epätosi?»²

Kielifilosofia ja yleinen kielitiede ovat läheisiä sukulaisia. Niiden välillä on oikeastaan vain abstraktisuuden asteero: kielifilosofia on käsitteellisempää

¹ Aalto, Intialaisten kielitieteellisestä ajattelusta, Ajatus XIX s. 19 (lainaus Patanjalin kirjoituksista, ei lähdeviitettä).

² Vrt. esim. Searle, Speech Acts s. 3—4.

kuin yleinen kielitiede. Yleinen kielitiede tukeutuu useammin luonnollisista kielistä otettuihin esimerkkeihin. Kielifilosofia tutkii kysymyksiä, jotka yleinen kielitiede ottaa tavallisesti perustosiina, aksioomina. Se jatkaa siitä, mistä ei enää yleisesti uskota päästävän eteenpäin. Se tekee triviaaleilta näyttävistä asioista peruskysymyksiä.

Eteen tulee filosofian yleinen pulma: filosofian olisi oltava tieteellistä, ja ollakseen tieteellistä sen on pysyttävä mielekkyyden alueella (mielekkyydskriteeriksi sopisi esim. lauseiden periaatteellinen testattavuus); jos filosofia kuitenkin kieltäytyy menemästä pitemmälle, se on vaarassa tulla tarpeettomaksi: erityistieteet — esim. kielitiede — valtaavat sen alan. Filosofian on siis joko väistytävä erityistieteiden tieltä yhä uusille epämääräisyyden alueille tai pysyttävä aloiltaan mielekkäissä kysymyksissä ja luovutettava ne yksi kerrallaan erityistieteille, kunnes jäljellä ei ole mitään. Metatieteenkin asema on siirtymässä itsenäistyväälle semiotikalle, joka tutkii merkkien merkityksiä ja käyttöä ja merkkijärjestelmien rakennetta.

Yleinen kielitiede on vallannut pääosan siitä, mikä aikaisemmin luettiin kielifilosofiaan. Filosofian kannalta on huolestuttavaa, että juuri sen keskeisimmät alat, kielifilosofia ja logiikka, ovat itsenäistymässä. Itse asioiden kannalta on tietenkin vain eduksi, että niitä tutkitaan mahdollisimman monipuolisesti. Kielitieteen nimissä esitettiin tutkimuksiin tunnettaneen myös suurempaa luottamusta kuin kielifilosofian nimissä esitettiin; yleisen käsityksen mukaan huonokin kielitieteellinen tutkimus on ainakin huonoa tiedettä, kun taas filosofinen tutkimus on vain olevinaan tiedettä.

Ilmeisiä rajojen rikkojia ovat olleet esim. de Saussure, Hjelmslev ja Chomsky, jotka luetaan kielitieteilijöihin. Filosofian puolelta ovat vastaavasti kielentutkimuksen suuntaan edenneet esim. Wittgenstein, Austin ja L. S. Stevenson.

Yleinen kielitiede esittää kielitieteen periaatteet. Erityiskielen tutkija soveltaa käytäntöön yleisiä teorioita ja metodeja, jotka puolestaan ovat osa filosofisesta kokonaisnäkemyksestä. Jo metodin ja tutkimuskohteen valinta, keskittyminen tiettyihin kysymyksiin yms. heijastaa tutkijan käsityksiä. Vaikka hän yrittäisi olla kuinka objektiivinen tahansa, hän ei voi poistaa persoonallisuutensa vaikutusta. Ihmisen maailmankuva heijastuu kaikessa, mitä hän tekee. Objektiivisuuteen pyrkiminen merkitsee lähinnä sitä, että tutkija ja tutkimuksen lukijat tiedostavat maailmankuvan vaikutuksen ja pyrkivät erottamaan sen tuloksista. On mahdollista tulla tietoiseksi maailmankuvan vaikuttamisesta ja käyttää eräänlaisia korjauskertoimia, vaikkakaan ei ole mahdollista — eikä aina toivottavaakaan — eristää erityistutkimusta muusta kokonaisuudesta.

Erityiskielen tutkijan olisi pyrittävä tiedostamaan ne kielifilosofiset ja maailmankatsomukselliset käsityksensä, jotka ohjaavat hänen toimintaansa. Jokainen kielentutkija on työssään myös kielifilosofi, vaikka hän kieltäisikin kielifilosofian mahdollisuudet.

3. Kielen olemassaolo

Kun sanotaan, että tutkitaan esim. suomen kieltä, niin mikä oikeastaan on tutkimuskohteena? Suomeksi kirjoitettua tekstiä on valtavat määrät ja kieltä on puhuttu monin verroin enemmän. Puhe voidaan nauhoittaa ja siis tallentaa yhä uudestaan kuunneltavaksi. Mutta vaikka kaikki tähän mennessä puhuttu suomen kieli olisi nauhoitettu ja kaikki kirjoitukset säilyneet, emme kuitenkaan sanoisi, että suomen kieli on vain nauhoissa ja kirjoituksissa. Pikemminkin pitäisimme niitä seurauksena suomen kielen oikeasta käytöstä. Suomen kieli on jokin yleinen järjestelmä, joka mahdollistaa yksityiset toteutumat, puheaktit. Kielijärjestelmässä on mahdollista tuot-

taa uudestaan ennen esiintyneitä ilmauksia ja muodostaa uusia, jotka voidaan ymmärtää, vaikka niitä ei ole koskaan aikaisemmin tuotettu. Kieli on luovaa toimintaa.

Edellisestä seuraa kuitenkin teoreettisia vaikeuksia. Kielen yleisenä ehtona voidaan pitää ymmärrettävyyttä. Voidaanko sellaista merkkijärjestelmää sanoa kieleksi, jota kukaan ei ymmärrä? Jos esim. kaivauksissa löydetään erikoisia merkkejä, joita näyttää käytetyn ilmaisemaan jotakin, niin miten voidaan ratkaista, onko kysymyksessä kieli vai mielivaltainen merkkirykelmä? Kielen tuntomerkinä voi pitää sitä, että sille on mahdollista esittää käyttö säännöt: täytyy olla kriteerit oikealle ja väärälle — tarkoituksenmukaiselle ja epätarkoituksenmukaiselle — merkkien käytölle. Jos kriteerejä ei ole, kyseessä ei ole kieli. Kriteerit voivat kuitenkin olla, vaikka niitä ei osata esittää.³ Olisiko sanottava, että jotkin merkit lakkaavat olemasta merkkirykelmiä ja muuttuvat merkkijärjestelmäksi, kun kriteerit keksitään? Missä silloin tapahtuu muutos — ei ainaakaan itse merkeissä?

Kieli muuttuu jatkuvasti: uusia sanoja syntyy, entisiä häviää, lauserakenteet muuttuvat, kielet etäännyvät toisistaan ja lähenevät toisiaan. Yksityisen kielenkäyttäjänkin kieli muuttuu jatkuvasti. Jokainen tilanne antaa sanoille uusia merkitysvivahteita, ääntöelimissä tapahtuu muutoksia. Italialainen esteetikko Benedetto Croce väitti, että kielellinen ilmaus on yksilöllinen ja ainutkertainen: mikään ei toistu täsmälleen samanlaisena.⁴ De Saussure tuli yhden-suuntaisiin tuloksiin: lingvistisen muodon identiteetti ei voi perustua foneettisen materiaalin samuuteen. Ainoa pysyvä on lingvistinen arvo siinä systeemissä, johon muoto kuuluu. Yhdenkin osasen muutos tuntuu koko systeemissä, eikä

systeemi muutoksen jälkeen olekaan tarkkaan ottaen sama.⁵

Pessimismi tarpeeksi pitkälle kehiteltynä johtaa kielelliseen solipsismiin, jonka mukaan ihmisten välinen ymmärtäminen on vain harhaa. Luulemme puhuvamme toisillemme ja ymmärtävämme, mitä muut puhuvat, mutta kaikki tiedon välitys on vain näennäistä, ainaakaan ymmärtämistä ei voida todistaa. Emme edes tiedä, vastaako aistimuksiamme mikään ulkopuolinen todellisuus. Sosiaalista kieltä ei tarvitse olla olemassa (yksityinen kieli voisi kylläkin olla).

Solipsismin tuottamia kysymyksiä ei ole teoreettisesti pystytty tyydyttävästi ratkaisemaan. Yksinkertaisinta ja myös järkevintä on sanoa, että käyttäessämme kieltä kuvittelemme tiedottavamme sillä jotain. Ajattelemme, että kieli on se väline, jonka avulla tajunnan sisältömmme muuttuvat toisten henkilöiden tajunnan sisällöksi. Meidän ei oikeastaan tarvitse välittää, ovatko toiset ihmiset todella olemassa tai onko kieli todella olemassa, koska kuitenkin toimimme, ikään kuin ne olisivat olemassa. Pätevätkään teoreettiset todistelut eivät luultavasti muuttaisi toimintaamme.

4. Kielen ja ajattelun suhde

Kielitieteilijöistä ovat kielen ajattelua ohjaavaa luonnetta korostaneet erityisesti Leo Weisgerber ja Benjamin Lee Whorf. Weisgerber esitti, että äidinkielen oppiminen merkitsee samalla sopeutumista sen mukaiseen maailmannäkemykseen: maailma nähdään kielen lävitse, kielen mukaisiin kategorioihin jäsentyneenä. Weisgerber loi käsitteen kielellinen välimailma (sprachliche Zwischenwelt); kielellisen välimailman selvittely oli kielitieteen päätehtävä, oli päästävä kielen muotojen takaisiin ajatuspiireihin (Denkkreise).

³ Esim. Indus-kielen kriteerien olemassaolosta oltiin käytännössä varmoja, ennen kuin sitä pystyttiin tulkitsemaan.

⁴ De Mauro, Ludwig Wittgenstein s. 29.

⁵ De Mauro, mts. 33.

Filosofeista on kielen valtaa korostanut erityisesti Ludwig Wittgenstein. Tractatus-Logico-Philosophicus -teoksessaan hän sanoi, että kielen rajat määräävät myös maailman rajat. Ihminen ei voi ylittää kielensä rajoja.⁶ Filosofian ratkaisemattomat kysymykset syntyvät siitä, että yritetään sanoa jotain sellaisesta, josta ei mitään voi sanoa. Kieli ohjaa näennäiskysymyksiin, joista vapauttaminen on oikean filosofian tehtävä. Siksi filosofia on kielen kritiikkiä, terapiaa.⁷

Ajattelun luonteesta on esitetty useita kilpailevia teorioita. Imagismi selittää ajattelun mielikuvista muodostuvaksi sarjaksi. Vaikeutena on, kuinka selitetään kyky ajatella sellaisia asioita, joita ei ole koskaan havaittu, esim. äärettömyyttä; psykologisen nominalismin mukaan ajattelu on sielussa käytävää dialogia. Kuitenkin on ilmeistä, ettemme ajatellesamme aina puhu itseksemme, vaikka meillä on toisinaan verbaalisia mielikuvia; behaviorismi selittää ajattelun harkituksi ulkoiseksi puheeksi tai mielekkäästi käyttäytymisen valmiuksien sarjaksi — se ei kuitenkaan selitä tyydyttävästi esim. hiljaiseen ajatteluun perustuvia käyttäytymisen muutoksia. Uusin ja luultavasti kehityskelpoinen on ajattelun analogiateoria. Sisäinen puhe on sen mukaan formaalisesti analogista ulkoisen puheen kanssa. Formaalin analogia tarkoittaa sitä, että ajattelu ja puhe noudattavat molemmat samoja sääntöjä. Analogiateoria ei lausu mitään ajattelun fyysikaalisesta luonteesta; ajattelu voisi olla neurofysiologinen prosessi.⁸

Analogiateoria jättää avoimeksi tärkeän kysymyksen: onko kieli ajattelun välttämätön ehto. Sisäisen puheen voisi kuvitella olevan analogista jollekin muulle kuin ulkoiselle puheelle, esim. liikkeille. Liikehtiminen olisi silloin kai käsitettävä kieleksi? »Kieli» saisi arkikielystä poikkeavan merkityksen: se tulisi

merkitsemään kaikkia mahdollisia ilmaisujärjestelmiä, joilla olisi yhteiset säännöt sisäisen puheen kanssa. Sisäisen puheen ja ulkoisen puheen takana ovat ilmeisesti yleiset puheen — kielen — säännöt, kuten šakkipelin yksityisten pelitapahtumien takana ovat yleiset säännöt, jotka pysyvät samoina laudan, nappuloiden yms. ominaisuuksista riippumatta. Šakkipelit ovat keskenään aina formaalisesti analogisia, jos säännöt ovat samat; jos säännöt muuttuvat tai puuttuvat, kyseessä ei enää olekaan šakkipeli. Ajattelu ja kieli näyttävät muodostavan analogiateorian mukaisesti erottamattoman kokonaisuuden.

5. Merkin ja ulkomaailman suhde

Kielellinen merkki — sana tms. — saa sisältönsä vasta järjestelmän osana. Merkkien yhdistelmä — lause — sanoo jotakin ja väittää sen pitävän paikkansa. Lauseen merkityksestä on erotettava sen totuus tai epätotuus. Vain oikein muodostettu, so. kielen sääntöjen mukainen lause voi viitata johonkin.

Merkki viittaa aina johonkin ulkopuolelleen; silloinkin kun puhutaan kielestä kielen avulla, on erotettava se millä puhutaan ja se mistä puhutaan. Se kieli, jolla puhutaan itse asioista, on objekti-kieli; se, jolla puhutaan objektikielystä, on metakieli. Objekti- ja metakielen erottaminen on tuonut ratkaisun esim. »tämä lause on epätosi» -tyyppisiin paradokseihin.

Todellisuudessa ei tarvitse välttämättä olla vastinetta, johon merkki viittaisi. Esim. Husserl sanoi kielen viittaavan intentionaalisiiin objekteihin, joiden ei välttämättä tarvitse olla olemassa muualla kuin intentioissa. Ajattelulle on hänen mukaansa ominaista käsitesisältöihin eli olemuksiin suuntautuminen.

Saksalainen matemaatikko-filosofi

⁶ Wittgenstein, Tractatus-Logico-Philosophicus 5.6 ja 5.62.

⁷ —»— mt. 4.0031, ym.

⁸ Suominen, Ajattelun analogiateoria (esitelmä prof. Ketosen seminaarissa 10. 12. 68).

Gottlob Frege teki tarkan eron merkin (Zeichen), mielen (Sinn) ja merkityksen (Bedeutung) välillä. Merkki — nimi, sanayhdistelmä, kirjoitusmerkki — on olio, jolla on kyky viitata itsensä ulkopuolelle. Se, johon merkki viittaa, on merkitys eli referenssi. Merkin ja merkityksen välillä on mieli; se on objektiivinen ja julkinen. Mieli on se, mikä on subjektiivisten mielikuvien pohjana.⁹

Frege havainnollistaa asiaa esimerkiksi. Kun kuuta tarkastellaan kaukoputkella, on kuu merkitys, havainnon kohde. Kuusta syntyy kaukoputken linsseissä kuva, joka on objektiivinen, so. kaikkien havaittavissa — voidaanhan järjestää niin, että useat henkilöt voivat tarkastella kaukoputkeen muodostunutta kuvaa. Se kuva vastaa mieltä. Jokaisen tarkastelijan verkkokalvoon ja aivoihin syntyy erikseen kuva, joka vastaa subjektiivista mielikuvaa.¹⁰ Mielikuva on aina välttämättä subjektiivinen; kahdella henkilöllä voi olla mielikuva samasta mielestä, mutta heillä on kuitenkin silti oma mielikuva.¹¹ »Merkin merkitys on aistein havaittava olio, kun taas mielikuvani siitä on muistoista ja minulla olleista aistivaikutelmista sekä sisäisistä ja ulkonaisista toiminnoista syntynyt sisäinen kuva.»¹²

Merkityksen ja mielen eroa kuvaa Fregen esimerkki nimistä »Aamutähti» ja »Iltatähti», jotka viittaavat samaan merkitykseen — Venus-planeettaan — mutta joilla on eri mieli: joku voi uskoa, että Aamutähti on maan ja auringon välissä, mutta ei usko, että Iltatähti on maan ja auringon välissä.¹³

Erottelu on itse asiassa paljon vanhempi. Jo stoalaiset tekivät eron merkin, mielen (lektonin) ja merkityksen välillä. He keskustelivat mm. siitä, ovatko mielet

aineellisia objekteja. Äänne (merkki) ja se, mikä on olemassa (merkitys), olivat heidän mielestään selvästi aineellisia. Mielen aineellisuudesta oli erilaisia käsityksiä: yleensä sitä pidettiin aineettomana, mutta se taas rikkoi stoalaisten yleistä katsomusta vastaan, jonka mukaan ainoastaan aineelliset oliot voivat olla olemassa. Mieli määriteltiin »siksi, mitä barbaarit eivät ymmärrä kuullessaan puhuttavan kreikkaa»¹⁴ tai »siksi, mikä psyyhy yhdenmukaisena rationaalisessa esityksessä».¹⁵

Merkityksen olemassaolon kysymys oli Fregen mielestä toisarvoinen. Pyrimme puhumaan merkkien merkityksestä emmekä vain mielikuvista. Ajatella, että mielikuvien takana on jotain todella olemassa olevaa; jo tällaisen tarkoituksen olemassaolo oikeuttaa puhumaan merkityksistä. Meidän ei tarvitse tietää, onko merkitys todella olemassa vai ei, joten puhuessamme merkityksistä meidän on syytä lisätä varaus: jos sellainen on olemassa.

6. Kielifilosofian mahdollisuudet

Kielifilosofia on tarpeellista niin kauan kuin on sellaisia kieleen liittyviä kysymyksiä, joiden tutkimisen kielitiede laiminlyö. Tieteiden edistyessä syntyy aina uusia kysymyksiä, joten on mahdoton antaa tarkkaa määrittelyä siitä, mitä minkin tieteen pitäisi käsitellä. Kieleen kohdistuvat tieteet joutuvat seuraamaan koko tieteiden kentässä tapahtuvia muutoksia ja soveltamaan tuloksia sopivilta osin oman tieteen piiriin.

Kielifilosofian pääansio on siinä, että se on kyennyt osoittamaan erityistieteitä kiinnostavia tutkimuskohteita. Edellä-

⁹ Frege, *Kleine Schriften* s. 144—145.

¹⁰ —»— mts. 146—147.

¹¹ —»— mts. 146.

¹² —»— mts. 145.

¹³ —»— mts. 148.

¹⁴ Mates, *Stoic Logic* s. 11.

¹⁵ —»— mts. 15.

kävijän asema on kuitenkin syrjäytymässä, koska erityistieteet ovat päässeet yksityiskohtien tutkimuksessa niin pitkälle, ettei niiden tuloksia ja metodeja tuntematon »ulkopuolinen» paljoakaan pysty antamaan neuvoja. Kielitieteenkin uudet kysymykset syntyvät tarkkojen tutkimusten yhteydessä; tutkimuskohteiden keksijänkin on oltava perillä kielitieteen siihenastisista saavutuksista.

Kielitieteen ja kielifilosofian rajaa ollaan molemmilta puolin kaatamassa. Rajan häviäminen merkitsee luultavasti kielifilosofian sulautumista kielitieteeseen. Aivan lähiaikoina ei tällainen kuitenkin ole odotettavissa, koska kielitieteilijöiden koulutuksessa jätetään filosofinen puoli huomiotta. Luotetaan ehkä siihen, että filosofoimaan pystyy kuka tahansa, joka osaa käyttää abstraktista kieltä.

Kielifilosofian kysymysten ratkaisuyrityksiä pidettäneen nykyisen tieteen mahdollisuudet huomioon ottaen epärealistisina. Kuitenkin kehityksen ehtona on aina ollut, että on uskallettu tarttua vaikeilta tuntuviin ongelmiin. Tieteessä joudutaan jatkuvasti korjaamaan aikaisempia käsityksiä ja esittämään tilalle uusia olettamuksia. Edistyksen ehtona on hypoteesien teko ja niiden testaaminen. Kriittinen tarkkailu on useinkin vaikeampaa kuin teorian esittäminen ja siihen sitoutuminen.

Mielekkäiden kysymysten syrjäyttäminen on näennäisratkaisu.

7. Kielifilosofian määrittely

Edellä esitetyn perusteella määrittelin kielifilosofian seuraavasti: Kielifilosofia on se filosofian osa, joka käsittelee kieleen liittyviä yleisiä kysymyksiä. Kielitiedekin joutuu välttämättä tekemään kielifilosofisia olettamuksia, mutta se ei varsinaisesti pidä niitä tutkimuksensa kohteina. Ratkaisevaa on metodin ero: kielifilosofian tutkimus on käsitteellistä, kun taas kielitiede pohjautuu erityiskielten havainnointiin. Kielifilosofia tarkastelee niitä perusteita, joista kielitiede lähtee, kielen asemaa maailmassa ja kielen käyttömahdollisuuksia; tässä se voi käyttää apunaan erityiskielten tutkimustuloksia. Kielifilosofia on periaatteessa riippumaton erityiskielten tutkimuksesta, mutta käytännössä se kuitenkin tukeutuu siihen. Kielifilosofian tulokset voidaan todentaa joko logiikan tai käsiteanalyysin avulla. — Viime aikoina ovat kielifilosofia ja kielitiede lähenneet toisiaan yhtäältä loogisen empirismin ja sen seurausilmiöiden, toisaalta yleisen kielitieteen nousun ansiosta.

Kielifilosofian osa-alue on lingvistinen filosofia, joka pyrkii ratkaisemaan filosofian erityiskysymykset kielenkäyttöä analysioimalla.¹⁶

¹⁶ Kielifilosofia on määritelty myös esim. seuraavasti:

Hoffmeister: Sprachphilosophie, die philos. Durchforschung der Sprachen und ihrer Entwicklung nach den sie bestimmenden seelischen, geistigen und geschichtlichen Kräften, den allgemeinen Bedingungen, unter denen diese, ihren eigenartigen Gesetzen folgend, dazu gelangen, zu dem gemeinsamen Zwecke der sprachlichen Mitteilung zusammenzuwirken. Ihre Aufgabe ist ferner die Beantwortung der Fragen nach dem Ursprung der Sprache, nach ihrer Einheit, dem Wesen der Zeichen und des Bezeichnens, der Bedeutung und des Bedeutens und nach ihrem Zusammenhang und ihrer Wechselwirkung mit den Grundformen des Denkens. (Johannes Hoffmeister, Wörterbuch der philosophischen Begriffe, Zweite Auflage, Hamburg 1955.)

Uusi Tietosanakirja: Kielifilosofia etsii selvitystä kielen kokonaisilmiön merkitykseen ihmiselle, yhteiskunnalle ja henkiselle elämälle. K:n ja kieliteorian väliset rajat ovat häilyvät. K:n varhaisimpia ja jatkuvasti ajankohtaisia ongelmia on kysymys kielen ja tiedon suhteista. Filosofit aina Platonista ja Aristoteleesta lähtien Leibniziin, Husserliin ja Wittgensteiniin saakka ovat sitä pohjineet. Avoin ongelma on edelleen kysymys siitä, mikä on kielen rakenteen vaikutus ao. kieltä puhuvan maailmankuvaan ja, vars. viime aikoina, henkiseen elämään. Sitä ovat käsitelleet mm. W. v. Humboldt, W. Wundt, E. Cassirer ja L. Weisgerber. (10. osa, Helsinki 1962.)

L ä h t e e t

- AALTO, PENTTI Intialaisten kielitieteellisestä ajattelusta. Ajatus XIX. Helsinki 1957.
- FREGE, GOTTLÖB, Über Sinn und Bedeutung. Kleine Schriften, Herausgegeben von Ignacio Angelelli. Hildesheim 1967.
- MATES, BENSON Stoic Logic. University of California Press. Berkeley and Los Angeles 1961.
- MAURO, TULLIO DE Ludwig Wittgenstein, His Place in the Development of Semantics. Foundations of Language Supplementary Series. Dordrecht — Holland 1967.
- SEARLE, JOHN R. Speech Acts, an Essay in the Philosophy of Language. Cambridge 1969.
- SUOMINEN, ELINA Ajattelun analogiateoria, esitelmä prof. Oiva Ketosen johtamassa seminaarissa 10. 12. 1968. (Esitelmä pidetty suullisesti, tiivistelmä Filosofian laitoksessa.)
- WITTGENSTEIN, LUDWIG Tractatus-Logico-Philosophicus. Fourth impression. London 1949.

YRJÖ SEPÄNMAA